

VRIJEDNOST NASTAVNIKOVIH OPSERVACIJA PONAŠANJA KREATIVNIH UČENIKA

Dr. Ismet DIZDAREVIĆ

Umjerenju i procjenjivanju stvaralačkih osobina ličnosti koriste se testovske i netestovske tehnike i procedure. U stručnoj psihološkoj literaturi se više preferiraju prve tehnike i procedure, i to naročito testovi za ispitivanje kognitivnih dimenzija stvaralaštva. Između njih najviše klasični testovi inteligencije, iako se zna, pogotovo nakon Guilfordovih otkrića razlika između divergentnih i konvergentnih sposobnosti, da se inteligencija od kreativne sposobnosti razlikuju i po prirodi i po manifestaciji. U savremenijim psihološkim studijama se ova razlika sve više respektuje pa se oba načina ispitivanja koriste u jednakom omjeru ili se, pak, što je daleko bolje, više koriste testovi stvaralaštva. Procedura ocjenjivanja rezultata dobijenih primjenom testova stvaralaštva je duga i složena pa bi se, i zbog toga, moglo očekivati da će i sada jedan broj psihologa, a naročito onih koji više rade na identifikaciji i razvoju talentovanih pojedinaca, više koristiti testove inteligencije nego testove stvaralaštva.

U ranijim, dobro teorijski i metodološki zasnovanim istraživanjima psihologa iz susjednih država, zapaža se, također, razlika u tehnikama i procedurama ispitivanja stvaralačkih sposobnosti i stvaralačkih osobina ličnosti pojedinaca. Jedan broj psihologa (Ivan Koren, Pavle Kogoj i drugi)

pridaju najveći značaj općoj sposobnosti. Drugi (Aleksandar Bukvić, Milan Milinković, Panta Kovačević i drugi) pak naglašavaju važnost i drugih "inteligencija", a naročito sposobnosti za uočavanje relacija, transformacije i produkcije. Kada kažemo da prva grupa psihologa, u identifikaciji izuzetnih pojedinaca, daje primat inteligenciji, to ipak ne znači da zanemaruju udio specijalnih obdarenosti i pogodnih crta ličnosti pojedinca u ostvarivanju njegovog "dosljedne izrazite iznad prosječnog uradka u jednoj ili više oblasti ljudske djelatnosti" (Ivan Koren). O koncepciji drugih se može suditi na osnovu sadržaja instrumenata i prirode logičko-psiholoških operacija koje se podrazumijevaju u procesu rješavanja zadataka sadržanih u tim instrumentima. Njihovi instrumenti imaju dosta srodnosti sa savremenim testovima stvaralaštva. I zagovaranje potrebe zamjene termina "talenat" sa terminom "kreativni pojedinac" ne može biti slučajna. U sažetoj interpretaciji ciljeva i metodoloških pristupa u otkrivanju talentovanih Panta Kovačević ističe da se u "posljednje vreme sve manje sreću termini talenat i nadarenost, a sve više kreativnost i stvaralaštvo. To je posljedica promena težišta u pristupu psihologa pri ispitivanju nadarenosti. Ako se nadarenost određuje kao visoko intelektualna sposobnost, onda je naglasak na ispitivanju osobina onih koji se ističu visokom

inteligencijom. Naglasak se, međutim, može staviti i na kreativne procese i mogu se tražiti osobenost u tim procesima".¹

U našim ranijim istraživanjima (Rakić - Dizdarević, 1975.) stvaralaštva učenika osnovnih škola težište je bilo na kreativnim procesima, pa je, zbog toga, bila opravdana primjena, pored testova inteligencije, i testova stvaralaštva (Test asocijacije riječi, Test upotrebe, Test posljedica i drugi). U ovim istraživanjima, kao i u ranijim ukazanim, korišteni su, mada u različitom broju, i testovi ličnosti u užem smislu riječi (inventari ličnosti i, ređe, projektivni testovi). Razlog za upotrebu testova za mjerenje crta ličnosti nije proizašao samo iz činjenice što je prvi istraživač sposobnosti i razvoja talenata (Terman, 1921.) ukazivao na značaj nekognitivnih dimenzija ličnosti talenata, već i zbog uvjerenja u opravdanost gledišta (Guilforda, 1957.) da se originalnost (najvažniji faktor kreativnosti) može dovesti u vezu sa temperamentom ili motivacijom.

OPSERVACIJE NASTAVNIKA - NETESTOVSKI NAČIN IDENTIFIKOVANJA KREATIVNIH POJEDINACA

Ukazali smo na neke momente vezane za testovski pristup u ispitivanju stvaralačkih sposobnosti i stvaralačkih crta ličnosti pojedinaca, i to najviše radi pouzdanije ocjene vrijednosti netestovskih načina procjenjivanja tih sposobnosti i osobina. Kažemo netestovski načini procjenjivanja, mada ćemo isključivo razmatrati samo jedan (nastavnikove procjene stvaralačkih osobina i ponašanja učenika). O drugim (procjene roditelja, mišljenja školskih savjetodavaca, uzajamne procjene učenika), u ovoj prilici ne mislimo govoriti.

U literaturi je malo napisano o vrijednosti nastavnikovih opservacija stvaralačkih osobina i ponašanja učenika. Jedni tvrde da nastavnikove opservacije imaju slabu dijagnostičku i prognostičku vrijednost. Drugi naprimjer, Guilford) ukazuju na potrebu ostvarivanja bitnih uslova koji će, sami po sebi, garantovati da je procjena kreativnosti učenika od nastavnika pouzdana. Uspješne procjene daje nastavnik koji je svjestan svojih mogućnosti i znanja, koji je dobro prilagođen i koji je toliko iskusan da uočava vlastite

pogreške u procjenjivanju a zna i da ih ispravi. Istraživanje Lewisa (istraživanja je obuhvatilo 45 hiljada učenika od četvrtog do osmog razreda osnovne škole) pokazalo je da je protagonistička vrijednost nastavnikovih procjena stvaralaštva učenika bila niska zato što nisu bili dovoljno pripremljeni a ne zato što oni nisu sposobni da vrše procjene. Drevdhal (1954.) u istraživanju odnosa između rezultata dobijenih primjenom objektivnih testova (Guilfordovi testovi stvaralaštva, Terstonov test primarnih sposobnosti i Catollov test 16 PF) i nastavnikove procjene stvaralaštva dolazi do zaključka da su grupe koje su nastavnici identifikovali kao superiorne pokazale i iznadprosječne rezultate na objektivnim testovima. Zapravo "rezultati pokazuju da je kreativna grupa u odnosu na nekreativnu grupu bila, između ostalog, superiornija u verbalnoj fluentnosti, fleksibilnosti i originalnosti".² U jednom drugom istraživanju (Toranc, 1962.) utvrđeno je da su nastavnici uspješno percipirali neke indikatore sposobnosti i osobina ličnosti (radoznalost, potreba za istraživanjem i ekperimentisanjem, misaona elastičnost u rješavanju problemskih zadataka, bogatstvo ideja, neuobičajenost odgovora i rješenja, otpor prema rutinskom radu).³ Istraživanja na učenicima srednje Getzels i Jackson) i na učenicima osnovne škole (Torranc) ukazuju i na druge važne momente koji dolaze do izražaja u procesu identifikacije. Konstatacije da su "procjene nastavnika ovih ispitanika jasno pokazale da je grupa sa visokom IQ bila više poželjna nego grupa prosječnih učenika, dok to nije bio slučaj sa visoko kreativnom grupom. Mada je i njihov akademski uspjeh bio jednak uspjehu učenika sa visokom inteligencijom, ipak su bili više preferirani od učenika sa visokom kreativnošću"⁴ (Getzels i Jackson) i da je "rangiranjem od strane nastavnika došlo do vrlo jasne diferencijacije u korist visokointeligenatne grupe učenika"⁵ najbolje ilustruje stavove ovih psihologa. Rezultati istraživanja Hollanda (1959.) ukazuju na ograničenost nastavnikovih procjena kao prediktora kreativnosti. Naime, na jednom slučajno izabranom uzorku (783 dječaka i 394 djevojčice), Holland je utvrdio da je "učenik koji je visoko ocijenjen od svojih nastavnika, bistar, perzistentan, svjestan svoga uspjeha i uspješan u vođenju drugih. Njegova lična prilagođenost karakteriše se

samokontrolom, osjećajem sigurnosti i odsustvom anksioznosti. U cjelini, procjene nastavnika bile su potencijalno korisnije kao prediktori akademskog postignuća i vođstva nego prediktere kreativnosti. Prema tome, smatra Holland, nastavnikove procjene, kao predikatori kreativnosti, treba prihvatiti sa stanovitim ograničenjima".⁶

Mada smo (Rakić-Dizdarević)⁷ u našim ranijim istraživanjima došli do zaključka da nastavnici više preferiraju inteligentne nego kreativne učenike, da oni kod "grupe izrazite obdarenosti učenika zapažaju neke osobine stvaralaštva, više manifestacija inteligencije i uži osobina ličnosti za koje neki autori tvrde da imaju vezu sa ispoljavanjem kreativnosti", ipak to ne znači da nastavnikova procjena kreativnosti ne može biti izvor validacije kreativnog ponašanja. Da bi ona to mogla biti mora se, u izradi i primjeni instrumenata za procjenu, voditi računa o svim psihološkim preduvjetima od kojih zavisi pouzdanost procjene. Posebnu pažnju treba obratiti na preciznost u definisanju indikatora kreativnog ponašanja i situacija u kojima se ono ispoljava. Na tu činjenicu upozorava i Yamamoto. On ističe da u "aktuelnim studijama kreativnog mišljenja, procjene informisanih nastavnika kojima je dato dosta vremena da se upoznaju sa svojim učenicima pokazuju da su oni u stanju da distingviraju kreativne od manje kreativnih u situacijama kada im je rečeno da ih procjena prema specifičnim kriterijumima kao što su produkovanje (fluontnost), iznalaženja novog načina rješavanja problema (fleksibilnost) i sposobnost razmišljanja u detaljima (elaboracija). Tako, Yamamoto (1963.) pokazuje da su učenici

između 461 učenika petog razreda, koje su nastavnici izdvojili, bili znatno bolji (na nivou 0.05) u fluentnosti, fleksibilnosti, originalnosti i totalnim skorovima kreativnosti u bateriji testova papir i olovka od onih koje nisu izdvojili, kao skoro znatno (na nivou 0.10) više na elaboraciji".⁸

Da su zahtjevi za preciznim definisanjem indikatora stvaralaštva i za dobrom pripremom nastavnika od velike važnosti pokazuju i rezultati naših ranijih istraživanja stvaralaštva učenika osnovnih škola. Na odabranim uzorcima učenika (157 učenika i 193 učenice osmih razreda osnovne škole) primijenjene u pet testova stvaralaštva (Test asocijacije riječi, Test posljedica, Test osjetljivosti na problem, Test upotrebe i Test skrivenih figura). Osim testova korištena je i jedna ček - lista od 30 indikatora stvaralačkog ponašanja učenika. Procjenu su vršili odabrani nastavnici (nastavnici matematike, srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog jezika i općetehničkog obrazovanja) koji su, u prethodnim procedurama, bili detaljno informisani o njihovim zadacima i pripremani za ulogu što nepristranijeg procjenjivača.

Donja tabela pokazuje da koeficijenti korelacije nisu jednake veličine. To se moglo i očekivati jer su u pitanju različite oblasti stvaralaštva (različiti predmeti) i različiti testovi. Kada se upoređuju koeficijenti korelacije kod učenika i učenica također se mogu uočiti razlike. Iako je jedan broj koeficijenata korelacija ispod razine statističke značajnosti, ipak je, kako je iz tabele vidljivo, opravdano pretpostaviti da se procjene nastavnika ne mogu i ne smiju zanemariti u procesima prepoznavanja i identifikovanja kreativnih učenika u školi.

TESTOVI STVARALAŠTVA	PROCJENE NASTAVNIKA					
	MATEMATIKA		MATERNJI JEZIK		OTO	
	UČENICI	UČENICE	UČENICI	UČENICE	UČENICI	UČENICE
TAR	0.400	0.394	0.373	0.402	0.135	0.320
TP	0.401	0.451	0.338	0.453	0.233	0.373
SP	0.377	0.460	0.219	0.459	0.377	0.420
TU	0.296	0.285	0.241	0.335	0.221	0.214
SF	0.392	0.323	0.280	0.253	0.223	0.273

LIČNOST NASTAVNIKA

Iz analize ranijih konstatacija o vrijednosti nastavnikovih opservacija stvaralačkih sposobnosti i stvaralačkih osobina učenika proizlazi i zaključak da se opservacije nastavnika, u procesima identifikovanja talentovanih učenika, ne mogu osporavati. Izabrani i dobro osposobljeni i psihološki pripremljeni nastavnici mogu dosta doprinijeti uspješnom ostvarivanju programa identifikovanja. Posebna vrijednost nastavnikovih opservacija im dolazi do izražaja u procjenama nekognitivnih dimenzija ličnosti.

Pravilno identifikovanje stvaralačkih osobina i ponašanja učenika je prvi korak u buđenju prirodne radoznalosti i želje učenika za istraživanjem i eksperimentisanjem. Ako je pravilna identifikacija praćena i fleksibilnim pedagoškim usmjeravanjem učenika poželjni ishodi neće izostati. Pogrešnim postupcima nastavnik može prigušiti potrebu učenika da "misli svojom glavom", da otkriva ono što misli da nije otkriveno, da što manje ide "utabanim stazama". Hrabrenjem i informisanjem, emocionalnom podrškom u rješavanju problemskih situacija i saradničkim odnosom nastavnika moguće je očekivati ono što intimno želimo: da učenik doživi zadovoljstvo od ishoda samostalnog stvaralačkog aktiviteta, da osjeti da je bogatiji, da bolje shvati smisao onog što čini.

Koliko i kako nastavnici pomažu učenicima najbolje nam govore samo iskazi jedne grupe učenika koji su, na osnovu rezultata objektivnih tekstova, opservacija nastavnika i rezultata njihovog stvaralačkog aktiviteta, uvršteni u grupu visoko kreativnih učenika. U njihovim izjavama otkrivamo različite uloge nastavnika. Jedni ističu nastavnikove pedagoške sposobnosti, drugi razumijevanje i emotivnu podršku, treći ukazuju na važnost stvaralačke atmosfere u školi. Učenici govore o važnosti aktivnog rada nastavnika izvan nastavnog procesa i njegovoj spremnosti da, zajedno sa učenicom, traga za novim rješenjem. Za ilustraciju prezentiraćemo nekoliko karakterističnih izjava. "To je bila drugarica koja me je učila od prvog razreda. Kod nje smo svi bili jednaki. Znala je da stvori atmosferu kao da smo kod kuće, bila nam je kao majka. Sve nam je objašnjavala polahko, sa velikim strpljenjem i ljubavlju", izjavljuje jedna vrlo obdarena učenica srednje škole. Jedan drugi učenik kaže:

"Mislim da mi je pomagao nastavnik matematike. On mi je uvijek davao teže zadatke i samim tim me prisiljavao da više mislim i razvijam svoj mozak." "Sklonost za fiziku" - kaže treći "dao mi je" nastavnik fizike. Njegovi zadaci su bili tako teški i zanimljivi a ja sam bio tvrdoglav pa sam ih nastojao i rješavati."

Ilustrativni primjeri samoiskaza kreativnih učenika govore o raznovrsnim ulogama. Očigledno je da postoji bliska povezanost između dobrog izvođenja nastave, pravilnog postupka i umješnog vođenja. Kruta, rigidna i intelektualno neradoznala ličnost nastavnika je velika barijera u razvijanju stvaralačkih potencijala učenika, posebno talentovanih.

Očigledno je da nastavnika treba obrazovati i psihološki pripremati, jer bez toga nema ni pouzdane identifikacije ni pravilnog razvoja kreativnih učenika. Samo takav nastavnik može pouzdano opservirati stvaralačke osobine učenika, može napraviti precizniju distinkciju stvaralačkih osobina od drugih, a naročito od crta inteligencije, i samo on može ostvariti rezultate u kreativnom vođenju učenika. Osposobljen i dobro pripremljen nastavnik brže uočava prirodu i smjer stvaralačkih interesovanja učenika, iznalazi i bolje načine vrednovanja produkata kreativnog rada učenika, on doprinosi i stvaranju pogodne stvaralačke atmosfere u školi bez koje nema ni uspješne identifikacije niti uspješnog razvoja kreativnih učenika. "Talenat se sam od sebe gasi" kaže Antun Gustav Matoš - "ako se ne hrani sokom sreće i života."

BILJEŠKE

- ¹ Panta Kovačević, Jedan plan za otkrivanje talentovanih, Identifikovanje nadarene omladine, Republička interesna zajednica, Zagreb, 1977.
- ² R.J. Goldman, *The Minnesota Tests of Creative Thinking*, u *Explorations Creativity*, 1967.
- ³ P. Terranco, *Non-test ways of Identifying the creatively Gifted*, *The Gifted Child Quarterly*, 6, 1962.
- ⁴ Getzels, J. and Jackson, P., *Creativity and Intelligence*, NY, 196
- ⁵ Isto.
- ⁶ R.J. Goldman, *The Minnesota Tests of Creative Thinking*, u *Expiretaions in Creativity*, 1967.
- ⁷ Branko Rakić-Ismet Dizdarević, *Kako nastavnici percipiraju ponašanja učenika koje su identifikovali kao stvaraoce*, Psihološke rasprave, Ljubljana, 1972.
- ⁸ Kaoru Yamamote, *Validation of Tests Creative Thinking: A Roview of Some Studies*, u *Explorations in Creativity*, 1967.

Summary

THE VALUE OF THE TEACHER'S OBSERVATION OF CREATIVE STUDENTS' BEHAVIOR

Ismet Dizdarević, Ph.D.

The contemporary psychology utilizes test-based techniques and techniques with no tests as well as procedures in measurement and evaluation of creative abilities and creative traits of the individual. Our earlier research and the psychological research of the eminent psychology experts indicate the need to apply both approaches. One can judge the theoretical and practical value of these approaches only based on the psychometrical traits of the implemented instruments of measurement.

In fact, the results of this research point to the benefits of the application of these tests (intelligence, creative abilities and personality traits), and other techniques, especially of the *appropriate levels of evaluation*. The professional literature demonstrates the *disagreements* between the different psychologists' viewpoints on the reliability of the teacher's evaluation of creative abilities as well as of the creative traits of the student's personality.

The results of our research correspond to the findings containing facts on *justification of the utilization of the teacher's observation in the processes of recognition and identification of the student's creative abilities*. The teacher evaluation can be a reliable index of the level of demonstration if he/she is, both trained and psychologically prepared for the application of the appropriate levels of evaluation. The teacher, thus, can contribute considerably towards more reliable recognition and identification of talented students in the schools. The importance of continued process of identification and education of talented students is considered today to be one of the tasks of the highest priority in the education and upbringing of the youth.

موجز

أهمية ملاحظات المدرس لسلوك التلاميذ المبدعين

أستاذ عصمت ديزداريفيتش

في علم النفس الحديث تستخدم الوسائل والطرق الاختبارية وغير الاختبارية لقياس وتقييم المزايا والخصائص الإبداعية للفرد. وتفيد أبحاث علماء النفس المتخصصين في مجال الإبداع وكذلك دراستنا السابقة، بأنه من الضروري استخدام كلا الأسلوبين. ويمكن الحكم على القيمة النظرية والعملية لهذه الأساليب، فقط بالاستناد إلى خصائص القياس النفسية التي تتمتع بها أدوات القياس. وتشير نتائج أبحاثنا النفسية السابقة (المحلية والأجنبية) إلى أنه من المفيد استخدام الاختبارات (الذكاء، القدرات الإبداعية، خصائص الشخصية) وكذلك الوسائل غير الاختبارية: جداول التقييم النموذجية الخاصة. وتشير المراجع العلمية إلى وجود اختلاف في وجهات النظر عند علماء النفس حول دقة تقييم المدرس للخصائص والمزايا الإبداعية في شخصية التلميذ. وتتطابق نتائج دراستنا مع النتائج التي تشتمل على الحقائق العلمية حول ضرورة الاستفادة من ملاحظات المدرس في عملية التعرف على القدرات الإبداعية عند التلميذ وتحديدتها. ويمكن لتقييم المدرس أن يكون مؤشرا دقيقا على درجة ظهور تلك القدرات، وذلك فيما إذا كان المدرس متدربا ومتمرسا في علم النفس بحيث يمكنه تطبيق جداول قياس الخصائص والمزايا الإبداعية في شخصية التلميذ. المدرسون المتدربون والمتمرسون نفسيا، بإمكانهم أن يشاركوا بدرجة كبيرة في التعرف على التلاميذ الموهوبين وتحديد مواهبهم في المدرسة. واليوم تعتبر العملية المتواصلة في تحديد وتعليم التلاميذ الموهوبين، واحدة من أكثر المهام أولوية في تعليم وتربية الأجيال الشابة.